

ԶՈՐԻ ԲԱԼԱՅԱՆԻ «ՀԱՅԴՈՒԿԸ ԵՎ ԱՂՋՆԱԿԸ» ՊԱՏՄՎԱԾՔԸ

ՄԱՐԻՆԵ ՄԿՐՏՉՅԱՆ

Հոդվածում փորձ է արվել «Հայդուկը և աղջնակը» պատմվածքի օրինակով ցույց տալ Զ. Բալայանի արձակի մի շարք յուրահատկություններ, որոնք դրսևորվում են գլխավոր հերոսի՝ Գագիկի վարքագծում:

Բանալի բաներ - հայդուկ, պատերազմ, հերոսականություն, ազգային տեսակ, մարդկային ճակատագրեր, վրեժ, հոգեկան դրամա, մարդկային արժանապատվություն:

Զորի Բալայանի 1990-ական թվականների ստեղծագործությունների կենսական նյութն արցախյան գոյամարտն է՝ իր հերոսական ու ողբերգական իրադարձություններով, մնայուն հաղթանակներով ու ժամանակավոր պարտություններով, հայրենի եզերքի ազատության համար պայքարող քաջորդիների հերոսականությունը, անկրկնելի ոգին, նաև հոգեկան ծանր ապրումները, որոնց հետևանքով առաջացած վերքերն ավելի դժվարությամբ են սպիանում, քան հրազենից ստացածները:

Հաղթանակները հեշտությամբ չեն ձեռք բերվում, այլ բազմաթիվ զոհերի, մարդկային ճակատագրերի, հոգեկան աղճատումների ու ցնցումների գնով: Ռազմական բախումների ընթացքում են բացահայտվում մարդկային հոգեբանության, աշխարհընկալման, կենսակերպի այն որակները, որոնք սերնդեսերունդ փոխանցվում են գենետիկ կոդերով:

Այս առումով խիստ ուշագրավ է Զ. Բալայանի «Հայդուկը և աղջնակը» պատմվածքը, որտեղ լավագույնս են դրսևորվում հեղինակի կերպարակերտման յուրահատկությունները, հերոսի հոգեկան ապրումները, մղձավանջային մտորումները, մարդկային արժանապատվությունը, ազգի տեսակին յուրահատուկ բազմաթիվ այլ որակներ գեղարվեստական համոզիչ փաստարկներով ներկայացնելու վարպետությունը:

Պատմվածքը գրվել է 1991 թվականին, առաջին անգամ առանձին կրճատումներով տպագրվել է “ՅօՅ” («Կանչ») ժողովածուում («Գոլոս-պրես» հրատարակչություն, Մոսկվա, 2006 թ.): Պատմվածքի գլխավոր հերոսը ծագումով սասունցի, Շահումյանի Գետաշեն գյուղում հաստատված ազատամարտիկ Գագիկն է: Գագիկը Գետաշենում հաստատվել էր Արցախյան շարժման սկսվելուց բավական ժամանակ առաջ: Ամուսնանալով գետաշենցի գե-

ղեցկուհու՝ Աշխենի հետ, Գագիկը մեկընդմիջտ կապվում է հերոսական գյուղին, իսկ կնոջ անժամանակ մահից հետո վերջնականապես հաստատվում է Գետաշենում՝ դստերը հանձնելով կնոջ ծնողների խնամքին:

Եղեռնից մազապուրծ Մարկոսի ընտանիքում՝ հայրենիքից հեռու՝ Լիբանանում ծնված Գագիկը Արցախյան շարժման առաջին օրերից, զենքը ձեռքին, կռվում էր ագերիների դեմ: Եվ բոլորովին պատահական չէր, որ թշնամին նրա համար գլխագին էր սահմանել: Չարաղետ «Օղակ» ռազմագործողության ժամանակ Գետաշեն ներխուժած օմոնականները պատանդ են վերցնում Գագիկի վեցամյա դստերը՝ Նաիրային՝ հորը գյուղ ներկայանալու ժամանակ տրամադրելով մինչև կեսգիշեր: Սակայն լուրը միայն առափոյան է հասնում Գագիկին, և վերջինս, սրտի խորքում համոզված, որ դուստրն այլևս ողջ չէ, նույնիսկ վստահ, որ նրան կախել են գյուղի սկզբում գտնվող թթենուց, անզեն, բայց սթափ գիտակցությամբ ներկայանում է գյուղ՝ գոնե դստեր անշնչացած մարմինը հողին հանձնելու: Գագիկը չէր սխալվել. դստեր փոքրիկ, անշունչ մարմինը ճոճվում էր գյուղի մուտքի մոտ գտնվող թթենուց՝ կարծես սառած աչքերում ամփոփելով հոր սպասման ցավը:

Հայդուկը միամտաբար հույս էր տաժում, որ թշնամին ինչ-որ չափով կհարգի իր ցավը, թույլ կտա հուղարկավորել անմեղ զոհին, բայց իզուր: Ադրբեջանցիներն անասելի տանջանքների են ենթարկում Գագիկին՝ փորձելով նրանից ինչ-ինչ տեղեկություններ կորզել, բայց սասունցու զավակը՝ գետաշենցի ֆիդային, ոչինչ չուներ նրանց հայտնելու: Իր ոտքով մահվան դուռը եկած Գագիկն այլևս ոչինչ չունեի կորցնելու...

Կարծելով՝ մեռած է, նրան հանգիստ են թողնում:

Ագերիների հեռանալուց հետո գյուղից հայերի դիակները տեղափոխելիս նկատում են, որ զոհերից մեկը ողջ է, դեռ շնչում է: Դա Գագիկն էր, ով հարության էր առել անդրաշխարհից: Ճակատագրի հեգնա՞նք, թե՞ երկրորդ հնարավորություն...

Մի քանի ամիս անց հաշմված, գրեթե անդամալույծ, կիսակույր Գագիկը վերադառնում է ֆիդայիների շարքերը՝ այս անգամ ոչ միայն պաշտպանելու, ազատագրելու հող հայրենին, ապահովելու խաղաղ բնակչության խաղաղ կեցությունը, այլև մանկահասակ դստեր վրեժը լուծելու համար: Հավանաբար դեռ մանկության տարիներից, երբ սասունցի տատը պատմում էր թուրքերի վայրագությունների, ցեղասպանված հայրենակիցների, իր հայրենակորույս ընտանիքի անցյալի մասին, Գագիկի սրտում բույն էր դրել վրեժի ոգին, որը

թեթև կայծից, մանավանդ դստեր մահից հետո, ցավից մորմոքող հոգում պիտի բռնկվեր վրեժի հրդեհով:

Գագիկը շարունակում է կռվել թուրքերի դեմ՝ հոգում վառ պահելով վրեժխնդրության անթեղված կրակը: Աղջկա մահից հետո. «... Գագիկը փոխվել էր ոչ միայն ֆիզիկապես: Նրա կիսակույր աչքերում կարելի էր նկատել, ինչպես գնդի հրամանատար Շահենը բնորոշեց, մի ինչ-որ խտացված ծառավ...»¹ :

Անդրաշխարհից վերադարձած, հաշմված, վրեժի անհագ ծարավով լցված հայդուկը վճռել էր, որ չի հանգստանա այնքան ժամանակ, քանի դեռ սեփական ձեռքերով չի սպանել գոնե մեկ ազգերի երեխայի:

Մղձավանջային այս մտասևեռումը հանգիստ չէր տալիս Գագիկին, ում աչքերի առջև քուն թե արթուն թթենու ծառից կախված իր աղջնակն էր՝ սառած աչքերի մեջ բազմաթիվ հարցականներ: Օրեցօր վրեժխնդրության զգացումն ավելի է բորբոքվում Գագիկի մեջ, բզկտում նրա հոգին:

Եվ ահա ճակատագիրը «բարի» է գտնվում Գագիկի հանդեպ. ազատագրված Բուզլուխ գյուղում աղրբեջանական ընտանիքը փախչելիս մոռացել էր երեխաներից մեկին՝ ինճամյա Գյուլշախրային: Տեսնելով աղրբեջանցի աղջնակին՝ Գագիկի սրտում մի պահ հակասական մտքեր են ծագում. «Գագիկը կաղալով մոտեցավ երեխային, իրենից հեռու քշելով սիրտն ու հոգին ցավագին ճմլող մտքերը: Կողքին ոչ ոք չկա: Դատավորն էլ է ինքը, դատախազն էլ: Ուսից կախված է ինքնաձիգը, և փողն ուղղված է սենյակի անկյան կողմ: Եվ դեռ մատն էլ ձգանին է: Իսկ թիրախն էլ՝ հենց կողքին: Նա զգաց, որ ձեռքի մկանները ծայրաստիճան լարվեցին, մատն աստիճանաբար սկսեց սեղմվել: Անսպասելիորեն դող անցավ ողջ մարմնով, ասես հոսանք խփեց»²:

Վրեժի ծարավով լցված հայդուկի համար սա կարծես հարմար առիթ է՝ իր վրեժին հագուրդ տալու համար, սակայն Գագիկը չի կարողանում սպանել թշնամու երեխային: Մի քանի վայրկյան են տևում հայդուկի հոգին ծվատող մտքերը: Նրա մեջ մարում է վրեժի ծարավը: Ազգերի աղջնակը նրան հիշեցնում է բազմաթիվ անիմաստ զոհերի, նա կարծես լսում է որդեկորույս մայրերի խուլ հառաչանքները, կիսում նրանց տառապանքները: Հենց այդպես է Զ. Բալայանը ներկայացնում հայի հայ տեսակը, ենթատեքստում փաստում, որ ներելու

¹ Բալայան Զ., Հայդուկը և աղջնակը, Ստեփանակերտ, 2013, էջ 17:

² Նույն տեղում, էջ 21:

իրավունքը միայն ուժեղներին է տրված, որ բացարձակապես իրար հետ կապ չունեն խիղճ ու խղճահարություն զգացումները:

Իր խղճի թելադրանքով, իր ազգային տեսակին բնորոշ գծերով է Գագիկը մարում իրեն տանջող վրեժխնդրության ծարավը. հայդուկը ոչ միայն չի սպանում ազերի աղջնակին, այլև խնամում, բուժում և վերադարձնում է ծնողներին:

Հայ ժողովրդի պատմության տարբեր ժամանակաշրջաններում տարածքային և ուժային տարբեր հնարավորություններ ունեցող հարևան պետությունների կողքին գոյատևելու համար պայքարը մղվել է և՛ ֆիզիկական, և՛ հոգևոր ոլորտներում: Վերջինիս դեպքում պայքարն ավելի ծանր է եղել՝ ազգային տեսակն անդառնալի կորստից պահպանելու, ազգի բարոյական դեմքը սերունդներին անխաթար հանձնելու համար: Պատմությանը հետադարձ հայացք նետելիս նկատելի է, որ հայ ժողովրդին ապրեցնողը հաճախ հենց իր տեսակն է եղել՝ սնված իր լեգենդներով, հերոսներով, պատմական կերպարներով, որոնց ազգը կերտել է՝ նրանցից ուժ, կորով ստանալու, սերունդներին հայրենասիրությամբ, մարդկային վեհ, բարձր հատկանիշներով դաստիարակելու նպատակով: Գագիկի միտքն էլ իր հայրենակիցների նման սնվել էր հայոց հերոսական անցյալի ակունքներից:

Զարմանալի չէ, որ վրեժի ցանկությամբ համակված Գագիկը չսպանեց աղջնակին: Սասունցի տատի պատմությունները ենթագիտակցորեն ձևավորել էին ինչպես մարտիկին, ով առանց երկմտելու զենք էր վերցրել պապերի վրեժը լուծելու, այնպես էլ հայ մարդուն, որի տեսակին բնորոշ են ներողամտությունն ու վեհանձնությունը: Գագիկն էլ իր հայրենակից Սասունցի Դավթի նման բաշխում է զարկը՝ պատերազմի ահեղ օրերին դրսևորելով բացառիկ վեհանձնություն: Պատմվածքի հերոսի համար հակառակորդի անզեն երեխային սպանելը բնավ էլ հոգեկան բավարարում չէր պարգևելու: Ընդհակառակը՝ հայդուկի արարքը հոգեկան նոր որակներ է բացահայտում նրա հոգեկերտվածքում:

Պատմվածքի հերոսը, նրա համախոհներն արտահայտում են հայ մարդու կենսափիլիսոփայությունը. երկար ժամանակ. «... ազերի աղջնակն ապրում էր Վերիշենում, Գագիկի մոտ: Հարևան կանայք հաճախ էին այցելում նրանց: Նվերներ էին բերում: Գիշերում էին, երբ Գետաշենցի Գագիկը տնից բացակայում էր: Կենսափորձով իմաստնացած կանայք խստիվ պահպանում

էին երեխային: Ինչ ասես կարող էր պատահել: Համարյա ամեն տնից զոհվածներ ու պատանդներ կային»³:

Օգնելով, խնամելով ազերի աղջկան՝ Գազիկը, ինքն էլ այդ ամբողջությամբ չգիտակցելով, բուժում է նաև իր հոգու անամոք վերքերը:

Զորի Բալայանի «Հայդուկը և աղջնակը» պատմվածքի հերոսը՝ Գազիկը, հեռավոր նմանություն ունի Միխայիլ Շոլոխովի «Մարդու ճակատագիրը» պատմվածքի հերոսի՝ Անդրեյ Սոկոլովի հետ, ով Հայրենական մեծ պատերազմի ժամանակ գերի է ընկնում, այնուհետև կորցնում ընտանիքը, սակայն կարողանում է սփոփանք գտնել՝ որբացած մանչուկին խնամելով ու մեծացնելով:

Զորի Բալայանի «Հայդուկը և աղջնակը» պատմվածքն աչքի է ընկնում գեղարվեստականությամբ, կերպարների հոգեբանական կտրուկ անցումներով, սյուժեի յուրատեսակ զարգացմամբ:

Բալայանի պատմվածքի գնահատման առումով ուշագրավ է բանաստեղծ Վարդան Հակոբյանի հետևյալ միտքը. «... ազատ, անկախ ու հպարտ մարդն է՝ տիեզերքի մեծագույն արժեքը: Ահա այս միտքն է, որ կազմում է Զորի Բալայանի պատմվածքի գաղափարական հիմքը»⁴:

Շարունակելով Հակոբյանի դիտարկումը՝ կարելի է պնդել, որ «ազատ, անկախ, հպարտ մարդը» ոչ միայն տիեզերքի մեծագույն արժեքն է, այլև առաջին հերթին՝ իր ժողովրդի մեծագույն արժեքը:

Պատերազմական ժամանակներում, երբ հերոսականությանը զուգահեռ «քայլում է» ողբերգականությունը, մարդու հոգեբանությունը բացահայտվում է մինչև վերջ: Բարու և չարի, քաջության և վախի, հոգևոր թռիչքի և բարոյական անկման հոգեվիճակները գրողին թույլ են տալիս իր հերոսի մեջ բացահայտել գլխավորը, առանձնացնել նրա անհատականության բարոյական հիմքերը:

ПОВЕСТЬ ЗОРИ БАЛАЯНА “ГАЙДУК И ДЕВОЧКА”

МАРИНЕ МКРТЧЯН

В статье сделана попытка на примере рассказа “Гайдук и девочка” показать ряд особенностей прозы З. Балаяна, которые отображаются в поведении главного героя Гагика.

³ Նույն տեղում, էջ 24:

⁴ Նույն տեղում, էջ 4:

Ключевые слова - гайдук, война, героический, человеческие судьбы, национальность, месть, духовная драма, достоинство.

ZORI BALAYAN'S NOVEL "HAJDUK AND THE GIRL"

MARINE MKRTCHYAN

In this report, taking as an example the novel "Hajduk and the girl", the author tried to show the wide range of uniqueness of Z. Balayan's fiction, which we can see in the behaviour of the main character Gagik.

Key words – hajduk, war, heroism, destiny, nationality, psychic drama, dignity.